

Kárpáti Attila István

Tőkés János és a Wesselényi család

Ifj. Wesselényi Miklós báró élete és munkássága – legyen szó annak politikai, gazdasági vagy irodalmi aspektusáról – ma már ismert a történettudomány művelői előtt, elsősorban Trócsányi Zsolt kutatásainak és terjedelmes monográfiájának köszönhetően. Mégis a források viszonylagos hiányában a báró gyermek- és ifjúkora kevésbé feltárt, mint életének későbbi szakaszai. Kiegészítésre szoruló téma Wesselényi nevelőinek kérdése is. Közülük Pataki Mózesről rendelkezünk információkkal, különösképpen tanítványával való baráti, már-már testvéri kapcsolatáról, Tőkés János személye azonban elkerülte a történészek figyelmét. Jelen tanulmány ezzel a feledés homályába merült nevelővel foglalkozik. Tőkés külföldi tanulmányútja alatt Zsibóra küldött levelei alapján elemzem neveltjével és annak szüleivel való kapcsolatát, valamint igyekszem megvilágítani azokat a tényezőket, amelyek elbocsátásának közismerten nem mindennapi, kis híján tragédiába torkolló körülményei mögött állhattak.

Az első nevelő?

Tőkés János alakját sokáig homály fedte az irodalmi forrásokban és a történeti szakirodalomban is. Kemény Zsigmond, aki csupán Pataki Mózeset ismerte, nem tett említést róla *A két Wesselényi* című politikai jellemrajzában. Újfalvi Sándor memoárjaiban megemlíti ugyan Tőkés nevét, de kifejezetten negatívan nyilatkozik róla. Feltehetően a nevelő Zsibóról való távozásának nem mindennapi körülményei miatt gondolta úgy, hogy „Tőkés nevelő egy elpuhult, minden férfiaság nélküli, gyalár egyéniség, többet rontani, mint helyes irányt adni volt hivatva”.¹ Újfalvi nem tudhatta, hogy Tőkésnek nem pedagógiai elvei vagy jellembeli hiányosságai miatt kellett elhagynia Zsibót, s valószínű, hogy csupán a nevelő karrierjének végét ismerte.

A történeti munkákban Tőkés János nevével először Szilágyi Ferenc 1876-ban megjelent művében találkozhatunk. Szilágyi elsősorban a külföldi tanulmányútról való hazatérése utáni rendőri vizsgálattal foglalkozott.² Szikszay Lajos is tudott Tőkés nevelőségéről, nevén kívül azonban semmi mást nem említett munkájában.³ Kardos Samu 1905-ben megjelent művében egy bekezdést szentelt Tőkésnek, s negatív felhang ugyan nem érezhető írásából, elsősorban mégis Pataki Mózesrel foglalkozott.⁴

Kárpáti Attila István (1991) – történész, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Művelődéstörténeti Doktori Program, Budapest, karpattila@gmail.com

¹ Újfalvi Sándor: *Emlékiratok*. A szöveget gondozta Benkő Sámú és Ugrin Aranka. A bevezetőt írta Benkő Samu. Bp. 1990. 94.

² Szilágyi Ferenc: *Ifjabb Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz*. Bp. 1876. 4–6.

³ Szikszay Lajos: *Hadadi báró Wesselényi Miklós emléke. Élet- és jellemrajz*. Bp. 1884. 6.

⁴ Kardos Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. I. Bp. 1905. 72.

A nevelő személyének részletesebb bemutatására legelőször Sándor Imre vállalkozott. Az Erdélyi Múzeum 1911-es évfolyamában két részben megjelent írása mellett, hogy olyan forrásokat közölt, amelyek ma már nem lelhetők fel, betekintést engedett a gyermek Wesselényi és nevelője kapcsolatába, Tőkés kapcsolatrendszerébe, továbbá elkergetésének körülményeit is ismertette. Tanulmányában kifejezetten pozitív szereplőként jelenik meg a fiatal nevelő, aki még Kazinczy méltatását is kiérdemelte. Mindemellett a szerző tételesen megcáfolta Kardos Samu állításait, s tanulmányából kiderül, hogy Kardos Tőkésre vonatkozó állításai egy kivétellel tévesek.⁵

Tőkés János 1804. január 1-jén kezdte el ifj. Wesselényi Miklós nevelését. Az 1803. december 30-án kelt szerződés arról árulkodik, hogy az apa számára a megfelelő nevelő megtalálása régóta problémát jelentett. A megfelelő képességek és emberi tulajdonságok kritériumként való említése mellett az okirat szövegéből kitűnik, hogy az apa távlatosan gondolkodott a nevelővel kapcsolatban.⁶ A levéltári forrásokban talált információk alapján azonban nem Tőkés János volt a gyermek Miklós első nevelője. Id. Pataki Mózes, a kolozsvári református kollégium tanára 1802 júliusában Zsibóra küldte fiát, ifj. Pataki Mózes, kifejezetten id. Wesselényi kérésére. Id. Pataki Mózes levele arról árulkodik, hogy fia zsibói tartózkodása kapcsolatban volt a gyermek Miklóssal. A 18 éves ifjabb Mózes jövője ekkor még nem volt tisztázott, s a levélből úgy tűnik, Zsibóra érkezésekor is bizonytalan volt, hogy mennyi ideig marad a Wesselényi családnál.⁷ Mindezen adatok arra engednek következtetni, hogy Zsibón nevelőként vagy tanítóként is alkalmazhatták ifj. Pataki Mózes. Az idősebb Pataki másik fennmaradt levele alapján fia 1803 nyaráig lehetett a gyermek Wesselényi mellett, ezután ugyanis atyja döntése értelmében folytatnia kellett tanulmányait. A levél alátámasztja azt, hogy ifj. Pataki Mózes az ekkor 7 éves gyermek miatt tartózkodott Zsibón, s az apa fogalmazásából arra lehet következtetni, hogy fia tevékenyen részt vett a gyermek nevelésében.⁸

Trócsányi Zsolt monográfiájában Wesselényi gyermekkora kapcsán kiemelte, hogy apja több közeli ismerőse, barátja véleményét is kikérte fia neveltetésével kapcsolatban. Az apa számára a legnagyobb kérdést az jelentette, hogy otthon vagy nyilvános iskolában tanuljon-e fia, s a megkérdézettek többsége a szülői háznál és a nevelő irányítása alatt folyó oktatás mellett foglalt állást.⁹ Id. Wesselényi Miklós barátja, Vay József első ilyen tárgyú válaszelevele 1803. szeptember 21-én keletkezett, tehát nem sokkal azután, hogy Pataki elhagyhatta Zsibót. Az időpontok alapján elképzelhető, hogy id. Wesselényi azért keresett éppen 1803 őszén nevelőt fia mellé, mert az addigi, ifj. Pataki Mózes visszatért Kolozsvárra. Arra, hogy az apa miképp

⁵ Sándor Imre: *Magyarosi Tőkés János. I-II. közlemény.* Erdélyi Múzeum XXVIII(1911). 4. sz. 233–236; 5. sz. 276–277.

⁶ Sándor Imre: *Magyarosi...* I. 234.

⁷ Kolozs Megyei Állami Levéltár (a következőkben KMÁL) fond nr. 250, crt. nr. 69. Id. Pataki Mózes levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1802. július 27.

⁸ „A fiam collegiumban való tanulása iránt más czélom volt, mind azon által, Nagyságodhoz való tiszteletemet meg bizonyíthatassam, a vakatizio végéig fiannak Sibon való maradását nem ellenzem. Csak hogy ezen terminus el telvén, Nagyságod fiam bé küldésében kegyelmesen annak idejében munkálkogyék, én pedig, és az én házam népe, az Ur Isten előtt nem szűntünk könyörögni, hogy az Nagyságod kis Miklos Ur fia mind Isten, mind emberek előtt való boldog és szerentsés állapotban nevelkedhessék, Nagyságtoknak örömére.” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 69. Id. Pataki Mózes levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1803. április 16.

⁹ Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós.* Bp. 1965. 28–29. Trócsányi szerint az otthoni taníttatás kompromisszumokkal járt, mivel a gyermeknek évente nyilvánosan számot kellett adnia a megszerzett tudásról. Úgy vélte, az első nyilvános vizsgára 1805-ben került sor. A legelső ilyen eseményről készült, fennmaradt jegyzőkönyv szerint a számonkérés 1804 karácsonyán zajlott. A gyermek ez alkalommal a teológia, a magyar történelem, a latin irodalom, valamint az aritmetika terén megszerzett ismereteiről adott számot. KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 111

talált Tökésre, ki ajánlotta őt, sajnos nem utal forrás. Csupán annyi derül ki a Vay Józseffel folytatott levelezéséből, hogy 1803. október elején Tökés már elvállalta a munkát, és hogy nem Vay ajánlotta őt.¹⁰ A szerződés értelmében egy évig kellett Tökésnek ellátnia a nevelői feladatokat, azután pedig két évig külföldön tanulhatott id. Wesselényi anyagi támogatásával. Mielőtt elutazna, szólt a kikötés, ki kell jelölnie azt a személyt, aki távollétében az ő utasításai szerint folytatja a gyermek nevelését. Hazatérése után ismét át kell vennie helyettesétől a nevelői feladatokat, de akkor már magasabb fizetésért. Az apa hosszú távon számolt Tökés nevelőségével, mivel a szerződés az ekkor még 8 éves fiú külföldi egyetemi tanulmányait is érintette.¹¹

A nevelő külföldi utazásának előkészítése 1805 szeptemberében már biztosan megkezdődött, mivel 1805. szeptember 16-án keletkezett az a szerződés, amelyben ifj. Pataki Mózes az apa Tökés helyettesítésére felfogadja. A szöveg szerint az utazás 1806 tavaszán vette volna kezdetét.¹² A Tökéssel kötött szerződés azon pontja, miszerint helyettesét Tökés jelöli ki, nem biztos, hogy teljesülhetett, hiszen az ifjabb Mózes már jóval szerződötése előtt, 1802-től ismerete nemcsak a szülőket, hanem a gyermeket is. Amint az id. Pataki által írt két levélből kiderül, az apa – és feltehetően az anya is – meg volt elégedve a fiatalemberrel, így kézenfekvő lehetett, hogy ő helyettesítse Tökést. Ezek szerint tehát nem tekinthető teljesen megalapozottnak Sándor Imre – a szerződés szövegéből logikusan következő – állítása, miszerint Tökés gondoskodott saját helyetteséről.¹³

Tökés János utazása

A tervezetthez képest fél év késéssel, 1806. október 10-e körül indulhatott el Tökés külföldi tanulmányútjára.¹⁴ November elején Pesten tartózkodott, december 18-án pedig már Bécsből keltezte Zsibóra küldött levelét. Bécsi tartózkodása feltűnően sokáig tartott, ahonnan 1807. május végén írta utolsó levelét. Ennek egyik oka az lehetett, hogy úti célja, Marburg francia kézre került.¹⁵ Emellett azonban egy politikai jellegű feladat elvégzésén is munkálkodott.

1806-ban elhunyt Középszolnok vármegye főispánja, Toldi Zsigmond, s a megüresedett főispáni hivatalt id. Wesselényi akarta megszerezni. Bethlen Gergely javaslatára Tökés azt a feladatot kapta, hogy a főispáni kinevezés előmozdítása érdekében Wesselényi helyett ő járjon el.¹⁶ Így tehát a bécsi tartózkodás alatt a nevelő nemcsak élményeiről tudósította id. Wesselényi Miklóst – miként azt Sándor Imre írta –, hanem ügyének helyzetéről, továbbá a bécsi és az európai hírekről is. Tökés leveleiből úgy látszik, 1807 márciusának végére minden szükséges irat megérkezett Bécsbe.¹⁷ 1807. április 20-án írt levelében már arra kérte Wesselényit, engedje továbbmenni, s az engedélyt meg is kapta, mivel júniusban már Lipcséből írt levelet neveltjének. Azután is foglalkozott azonban az ügygel, miután elhagyta Bécset, s Lipcséből írt levelében tájékoztatta az apát az ügygel kapcsolatos első és egyetlen negatív hangvételű hírről.

¹⁰ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 76. Vay József levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1803. október 26.

¹¹ Sándor Imre: Magyarosi... I. 234–235.

¹² KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 111. Id. Wesselényi Miklós és ifj. Pataki Mózes szerződése

¹³ Sándor Imre: Magyarosi... II. 275.

¹⁴ *Kazinczy Ferenc levelezése*. IV. Szerk. Váczy János. Bp. 1893. 313–314.

¹⁵ Sándor Imre: Magyarosi... II. 275.

¹⁶ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 56. Bethlen Gergely levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1806. november 5.

¹⁷ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tökés János levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1807. március 31.

Mint írta: „Edjik Erdélyi Consiliariusnál létembe olyan forma szot hallottam, mintha még most is kételkednék az udvar a’ Nsgod Udvarhoz valo vonszodásában [...] egy néhány probák által meg kell győződni Nsgod iránt [...] megeshetik, hogy ha a’ M. Országi Diaeta után Erdélybe is lenni talál, a’ Nsgod Decretumát elhalasztja a’ Császár addig hogy maga viseletéről überzeugt légyen.”¹⁸

Wesselényinek címzett, Bécsből írt levelei elsősorban a főispáni kinevezés ügyével, valamint a külpolitikai hírekkel foglalkoznak. Mindemellett kitűnik belőlük, hogy Tökés bécsi tartózkodása alatt élénken építette kapcsolatait, s jó viszonyban volt Teleki Sámuel erdélyi udvari kancellárral.¹⁹ Élénken érdeklődött a politika iránt, s egyik utalásából arra következtethetünk, hogy id. Wesselényi kisebb politikai kérdésekben szívesen vette javaslatait.²⁰ Nem lehet véletlen, hogy Wesselényi egy számára olyan nagy horderejű és fontos ügyet, mint a főispáni hivatal megszerzése, Tökésre bízott. Utazásának első hónapjait elsősorban a kapcsolatépítéssel és a Wesselényitől kapott feladat teljesítésével töltötte. Miután elhagyta Bécsset, főleg tudósokkal ismerkedett, és idejének nagy részét is igyekezett körükben tölteni. 1807 júniusának közepén már Lipszéban volt, onnan Drezdán, Berlinen és Hamburgon keresztül Göttingába ment, ahol egy hetet töltött, s 1807. július 27-én megérkezett Marburgba.²¹

Tökés külföldi távolléte alatt is próbálta fenntartani kapcsolatát neveltjével, igyekezete azonban nem mindig járt sikerrel. A fennmaradt levelekből ítélve kifejezetten jó viszonyban volt az ifjabb Miklóssal, viszonyuk azonban megváltozott elutazását követően. „Hányszor nézünk dél utannig a hegyre Tökésemmel” – írja édesanyjának és nagyanyjának a 10 éves Miklós nem sokkal nevelője utazása előtt, s a levél több részlete is arra utal, hogy a gyermek barátjának tekintette nevelőjét.²² Utazása kezdetén írt levelei azt jelzik, hogy Tökés kifejezetten közeli kapcsolatban állt a gyermekkel, s érzékenységet mutató sorai alapján a zsbói kastély elhagyása nagy lelki megpróbáltatást jelentett számára.²³ Tökés „Kedves Pythiasom” megszólítása egyértelműen a gyermek iránt érzett barátságának jele, s ez a tanítvány fentebb idézett leveléből ítélve kölcsönös lehetett. Püthiasz és Damón történetét Cicero tollából ismerjük, s a hűséges és igaz barátság példázataként ismeretes.²⁴ Az elnevezésben fellelhető analógia több szempontból is érdekes. Egyrészt az ókori, klasszikus művek és történetek fontosságára mutat rá az általános műveltség és az erkölcsi nevelés terén. Másrészt a gyermek életének egy fontos eseménye, valamint Püthiasz történetben szereplő tette is párhuzamba állíthatók: a beszéd, a

¹⁸ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tökés János levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1807. június 18.

¹⁹ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tökés János levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1807. január 24.

²⁰ „...sokszor meg mondotta ő Nagysága nékem hogy az efféléket jegyezsem fel, hadd proponalja a’ Dietán, fel is jegyeztem. – Mind eszembe volt eljövetelem előtt hogy által adjam Nagyságnak jegyzésemet, a’ sietés, és a szomorúság kiverték fejemből.” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1807. május 5.

²¹ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1807. augusztus 10.

²² Arra a Tökés által közölt hírre, hogy nagyanyja meglátogatja őket, ezt írja édesanyjának Wesselényi: „Kedves Édes Anyám! egy özön tsokkal fizetnem volna meg ha előbb meg mondta volna ezt barátomnál. – Isteni Barátság! mi dolog hogy az igaz Barátok egyenlő dolgon szoktak örvendeni?” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 159. Ifj. Wesselényi Miklós levele édesanyjához, 1806. szeptember 2.

²³ „Sohajtások között mint Enéas, mentem a’ Szent földön, mely előttem mindég Szentnek is fog maradni Isteni Örökösséért... Képzelheti Nagyságot Éjtszakámat, midőn Krasznán senkim nem volt a’ ki meg bájolt fejemből ki verné gondolataimat, minő lehetett! [...] Miklosom van mindenütt eszembe – s nálla nélkül semmivel meg nem telik szemem.” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1806. október 26.

²⁴ Marcus Tullius Cicero: *A kötelességekről*. Fordította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Csengeri János. Bp. 1885. 231.

szónoklás. Feltehetőleg ezt a nevet akkor kaphatta a gyermek, miután 1806. január 29-én elmondta beszédét a zilahi gyűlésen.²⁵ Egy másik kapcsolódási pont lehet a növendék és a történet között a leleplező és meghökkenítő őszinteség, amelynek következménye a Püthiászra kimondott halálos ítélet. A gyermek beszéde nem volt ilyen, elég azonban az apa közismerten szokimondó beszédeire és természetére gondolnunk, hogy e tekintetben az apai minta követését sejtjük. Az elnevezések mögött tehát egy olyan párhuzam áll, amely egyrészt tükrözi a fennálló kapcsolatot Tökés és az ifjabb Miklós között, s talán összefüggésbe is hozható a gyermek Wesselényi életének nagy visszhangot kiváltó eseményével, de emellett az erkölcsi nevelés célkitűzése is felismerhető benne.

Saját tanulmányai, valamint politikai jellegű megbízatásának teljesítése mellett az utazása során létrejött kapcsolataira alapozva a nevelő igyekezett előkészíteni a gyermek későbbi külföldi utazását is. Neveltjének küldött első fennmaradt levele arra enged következtetni, hogy nemcsak a zsidói környezet hiánya okozta érzelmi viharait, hanem nagyfokú aggodalma is, amellyel a gyermeket övezte. A szülők aggodalmát egyetlen életben maradt gyermekük iránt a nevelő is átvette. Tökés a gyermek barátjaként nem szűnt meg nevelője lenni, s intései – például a szülők iránti tiszteletre vonatkozóan – rendszeresen felmerülnek leveleiben.²⁶

Idővel azonban változás állt be kettejük kapcsolatában. 1807 februárjában kapott a gyermektől egy levelet, ezt azonban nem követte újabb, s négy hónappal később, 1807 júniusában, Lipcsében kelt levelében is erre hivatkozott. Az eltávolodás érzékelésének első mozzanata jelenik meg ebben, s megjegyzi ugyan, hogy nem kapott levelet barátjától, ezért egy félreértést, egy közös mulasztást okol.²⁷ Novemberben kelt s Zsibóra küldött levelében már értetlenül áll azelőtt, hogy a fiú nem ír neki.²⁸ 1808 februárjában sértettségében, s mivel neveltje nem válaszol neki, Cserei Helénához fordult segítségért. Átgondolta azokat a lehetőségeket, amelyek indokolhatnák a számára oly kedves tanítvány eltávolodását, mentséget azonban nem talált. Sorai egyrészt sértettségét, másrészt pedig azt tükrözik, hogy a gyermek viselkedésével átlépett egy határt; az általa írt levelek között ez az egyetlen, amelyben arra kéri a szülőket, hogy fedd-jék meg gyermeküket. „A’ leveleiből senki sem itélné Nagyságod fiának” – intézi szemrehányó szavait az édesanyához.²⁹ Korábbi írásaiban Tökés különös hangsúlyt fektetett arra, hogy tanítványát erényei terén szüleihez méltó gyermekként jellemezze, s gyakran felhívta fiatal barátja figyelmét arra, hogy szülei személyében mekkora ajándékot kapott.³⁰ Az erényesség terén tehát az egyik nevelési támpont a szülők példájának követése. A fenti idézet nemcsak érzékelteti a szülővel, hogy nem egy egyszerű csínytevésről vagy engedetlenségről van szó, hanem megbontja azt a morális értékekben megmutatkozó kapcsolatot, amely a szülők – ez esetben az anya – és fia között van.

„Miklosom el felejteni láttatik engemet mert már három leveleim is válasz nélkül hevernek nálla, egyedül Nsgodhoz van reménységem” – írja 1808 májusában Cserei Helénának.³¹ A februári tetőpont után ezek már az elkeseredés és az utolsó szalmaszálba való kapaszkodás szavai

²⁵ MTA KIK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. sz. A kilentz éves Wesselényi Miklós bárónak egy beszéde.

²⁶ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele ifj. Wesselényi Miklóshoz, 1807. január 9.

²⁷ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tökés János levele ifj. Wesselényi Miklóshoz, 1807. június 18.

²⁸ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1807. november 7.

²⁹ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. február 10.

³⁰ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tökés János levele ifj. Wesselényi Miklóshoz, 1806. december 18.

³¹ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. május 24.

annak érdekében, hogy tanítványa barátságát visszaszerezze. A csendet a nevelői állás körüli probléma töri meg, ugyanis a Tökést helyettesítő Pataki Mózes el akarja hagyni a zsisbói kastélyt. A szerződés értelmében Pataki két évre vállalta el ifj. Wesselényi nevelését, addig, amíg Tökés haza nem érkezik. Az 1805. szeptember 16-án kelt szerződés aláírásakor sem Pataki, sem az apa nem tudhatta még, hogy az utazás a tervezetthez képest fél évet késik. Emellett – ahogy Tökés leveléből kiderül – külföldön maradását akár 1809 tavaszáig is elhúzta volna.³² Az eredeti, szerződésbe foglalt időpontok szerint 1808 tavaszán letelt a két év, amelyre elkötelezte magát Pataki, így jogilag lehetősége nyílt arra, hogy a zsisbói neveléssel felhagyva „tulajdon Czelját közelíthesse”.³³

A hírtől új erőre kap Tökés, s ennek oka az, hogy a gyermek közli vele a fejleményeket.³⁴ Már februári levelében is érezhető elégedetlensége az ifjabb Miklós nevelésével és Pataki Mózzsal kapcsolatban. Korábbi leveleiben sosem szerepelnek a neveléssel kapcsolatos utasítások, s ez az első és egyben az utolsó alkalom, amikor Patakit negatívan említi. Egy alkalommal próbál érdemben tenni valamit a nevelés ügyében: egy francia és egy olasz legényt akar keresni, akik a festészetet, zenét és idegen nyelvet taníthatnának az ifjabb Miklósnak.³⁵ Az édesanya azonban ellenzi az ötletet, így végül nem valósul meg Tökés terve. Mindezek ismeretében 1808. júniusi levele megerősíti, hogy a szerződés azon pontja, mely szerint az ő javaslatai és utasításai szerint fog zajlani távollétében is a nevelés, nem nyert megvalósítást.³⁶

Felmerülhet a kérdés: a szerződés egy pontjának be nem tartása utalhat-e arra, hogy a kontraktus felbontásra került Tökés utazása előtt? Sándor Imre a nevelőről szóló tanulmányában közöl egy Tökés által írt búcsúlevelet, amelyhez mellékelte az apával kötött szerződés mindkét példányát. Ez szerinte arra engedhet következtetni, hogy a szerződés érvényét veszítette, de úgy véli, ezt megcáfolja az, hogy visszatérve átvette a gyermek nevelését.³⁷ Mint a levelezés is bizonyítja, Pataki Mózes időközben felmondott, így elképzelhető lenne, hogy az út megkezdésekor már nem volt nevelő Tökés, és miután Pataki elhagyta Zsisbót, visszafogadta őt a Wesselényi család. Úgy vélem, Sándor Imre állítása helytálló, s ezt az ifj. Wesselényinek írt első levele bizonyítja, amelyben egyértelművé válik, hogy külföldi tanulmányairól hazatérve folytatni fogja a gyermek nevelését.³⁸ A szerződés tehát érvényben maradt. Mindemellett az, hogy Tökés Pataki segédnevelésége alatt nem játszott semmilyen szerepet a nevelésben, arra enged következtetni, hogy Pataki Mózes saját meggyőződése szerint nevelhette a gyermeket. Sajnos semmilyen forrásunk nincs arról, hogy a két nevelő ismerhette-e egymást, de elképzelhető, hogy a helyettesítőt nem Tökés választotta ki. Annyi azonban kiderül a levelekből, hogy 1806 októberétől 1808 júniusáig az első nevelőnek nem volt érdemi beleszólása a neve-

³² KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. június 7.

³³ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 111. Id. Wesselényi Miklós és Ifj. Pataki Mózes szerződése.

³⁴ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. június 7.

³⁵ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. február 10.

³⁶ „...nem is irhatom én azt le Nagyságtoknak melly kedves kötelesség az nékem, kivált ha úgy foghatok *megint* hozzája a' mind Nagyságtok kíványák és nékem is czélom, mellyet gyakor leveleimből, magam némelly viseletéből, alkalmasint tudhatnak, erre további magyarázat nem kívántatik.” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. június 7. (Kiemelés tőlem – K. A. I.)

³⁷ Sándor Imre: Magyarosi... I. 236.

³⁸ „A Deák nyelvbe Barátom tégy nagy szorgalmatosságot mindenek felett, hogy az alatt míg én idekűn más nyelveket tanulok, te azt tókélletesen meg tanuljad, hogy mikor haza megyek tégedet azokra meg taníthassalak.” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele ifj. Wesselényi Miklóshoz, 1807. január 9.

lés menetébe, így tehát Sándor Imre téved abban, hogy Tökés irányította volna Patakit.³⁹ Az, hogy a szerződésben foglaltak figyelmen kívül hagyásával Pataki szabad kezét kapott, arra utal, hogy a szülők megbíztak benne, s ezt a bizalmat korábbi zsidói tartózkodása idején nyerhette el. Mindez még érdekesebbé teszi azt a problémát, hogy milyen szerepe lehetett ifj. Pataki Mózesnek Zsibón 1802-től 1803-ig.

1808 júniusában Tökés ismét érdemben tehetett valamit tanítványáért. A maga részéről a legegyszerűbb megoldásnak Pataki pótlására a zsidói református lelkészt tartotta.⁴⁰ A zsidói tiszteletes azonban nem vállalta a feladatot, és a nevelő azt javasolta, ha nem találnak fiuk mellé megfelelő embert, maguk lássák el a nevelői feladatokat.⁴¹ Az ő távollétéből ekkor még hónapok vannak hátra; decemberben már Pesten van, s 1809. január 8-án érkezik vissza Zsibóra.⁴²

A Tökés által írt levelek két konfliktusról is tanúskodnak a nevelő és a szülők között. Mindkét alkalommal az anya és az apa a nevelő jellemével kapcsolatos fenntartásainak adhatta hangot, s Tökés válaszai mindkét esetben hosszú sorokat szentelnek védekezésének. Az első alkalommal az anya kér tőle magyarázatot egy kolozsvári pletykából kiindulva, miszerint „Tökés úgy látzik hogy Parisba a’ Repülő Hajo Tüzét is magába veszi”, vagyis kipróbálta a hőlégballonos repülést.⁴³ A mondatból ítélve Cserei Heléna azt gondolhatta, a nevelő a tanulási helyett szórakozással tölti idejét, s ezt dicsekvően még levelezőpartnereinek is megírja. A probléma a nevelő erkölcsét, jellemét érinti, amely alapjaiban határozza meg, hogy valaki jó nevelő vagy sem. A másik alkalommal az apa nemcsak pártfogoltja jellemét, hanem egész értékrendjét vonja kétségbe. Tökés levelében érezhető, mennyire más jelentőségűnek értékelte a két esetet. Az anya állításai egy pletykán alapulnak, így a szóbeszéd felülemelkedve, pusztán cáfolattal védte meg magát. Az apa vádjaival szemben azonban ezt már nem teheti, úgy kell érvelnie, hogy visszanyerje id. Wesselényi Miklós bizalmát. Tökés is érzi a vád súlyát, hiszen az nem mások elbeszélésére támaszkodik, mint az első esetben, hanem az apa saját, önálló véleményére.⁴⁴ A bizalmatlanság oka nem derül ki, Tökés is csak találgatni tud, s az okot egy tanulmányával kapcsolatos félreértésben véli megtalálni. A vád cáfolata ennek megfelelően történik, s a kurzusok elvégzéséről szóló oklevél minden gyanún felül álló bizonyítékul szolgál arra, hogy a nevelő továbbra is fontosnak tartja az apa számára is oly fontos klasszikus műveltséget, s azon belül a történelem és a filozófia minél alaposabb ismeretét.⁴⁵

Tökés maga sem tudta biztosan, mi lehetett az apa elégedetlenségének oka, s az sem biztos, hogy tanulmányában kell keresnünk a konfliktus okát. „Mert én azt gondolván hogy Nagyságod még mind hasonló érzéssel és szeretettel, s gondolkozással van irántam, oly bátor voltam az elmúlt héten Nagyságodhoz küldött levelemben, hogy a’ nagy öröm mián helyet nem találván

³⁹ Sándor Imre: Magyarosi... II. 275.

⁴⁰ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. június 7.

⁴¹ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. augusztus 24.

⁴² *Kazinczy Ferenc levelezése*. VI. Szerk. Váczy János. Bp. 1895. 175.

⁴³ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tökés János levele Cserei Helénához, 1808. február 10. Tökés minden bizonyítással ismerte a korabeli hőlégballon működését, ugyanis levelében külön megjegyezte, hogy azt már nem forró levegő, hanem hidrogén emeli a magasba.

⁴⁴ „Ez a levél gyanuba hozott az iránt, hogy Nagyságodnak oly hiedelme volna én bennem mint ennek előtte volt, oly indulattal volna hozzám mint akkor volt midőn közel valánk egymáshoz. – Ezen levélben expressé írja Nagyságod, hogy tódalkozik hogy én annyira meg változtam, a’ mai világgal együtt járok, a’ jot meg vetettem, a’ helyett rosszat választottam, rosszat követek. Hogy ha Nagyságod illy gondolattal van irántom, setét bánat, szomorúság, és szegény borít el.” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tökés János levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1808. április 4.

⁴⁵ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tökés János levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1808. április 4.

lelkem, olly kifejezésekkel éltem Nagyságodhoz a' millyeneket lelkemben érzettem, és érzeni is fogok Nagyságodhoz míg egy tsepp vér foj testembe” – írja id. Wesselényinek.⁴⁶ Az idézett mondat egyszerre két problémát világít meg a nevelő és az apa kapcsolatában. A mondat első fele arra utal, hogy az idősebb Miklós már az ominózus levél vételekor sem úgy gondolt fia nevelőjére, mint korábban, így a vele szembeni bizalmatlansága, fenntartása nem új keletű. A mondat második része arra enged következtetni, hogy Tőkés levelének valamely részével – vagy éppen egészével – megsértette az idősebb Miklóst. Ezt a feltételezést erősítik meg a Tőkés által leírt apai észrevételek is, mivel ezek sokkal mélyebb problémák, mint hogy kizárólag a tanulmányokkal kapcsolatos kétely és bizalmatlanság adna rá magyarázatot. Sajnos a nevelő levelei között nem maradt fenn a fenti idézetben említett levél, ahogy az 1807 novembere és 1808 áprilisa között id. Wesselényinek küldött levelek sem, így sajnos csak hipotézisek felállítására van lehetőség a kettejük közötti konfliktussal kapcsolatban.

Mint a fenti két esetből is látszik, az utazás utolsó évében nem volt teljesen kiegyensúlyozott a kapcsolat a Wesselényi család és Tőkés között. Ezek mellé vehető még egy olyan lehetséges konfliktusforrás is, amely az 1808. évi, Tőkés által írt levelekben rendszeresen megjelenik: a pénzihiány. A nevelő folyamatos anyagi problémákkal küzd ebben az évben, s kénytelen adósságba verni magát, de rendszeresen szabadkozik is, igyekszik spórolni és a lehető legkevesebbet költeni. Érdekes jelenség, hogy kizárólag a Cserei Helénának írt levelekben kér pénzt. Ennek oka az, hogy nagy valószínűséggel az anya intézte a kiadásokat – erre enged következtetni fennmaradt költségnaplója is, amelyet 1785 és 1830 között vezetett, s B. Nagy Margit forrásként használta fel a zsidói kastély építési folyamatának rekonstrukciójában.⁴⁷ A nevelő kiadásairól szóló jegyzéke szerint indulása és 1807 áprilisa között, tehát 6 hónap alatt összesen 1855 rajnai forintot költött.⁴⁸ Ez az egyetlen fennmaradt költségjegyzék, bár több lajstromot is küldött kiadásairól. Leveleiben csupán annyi konkrétumot találunk, hogy 1808 közepén 1500 rajnai forintot terveztek neki küldeni Zsidóról.⁴⁹ Ha viszonyítani szeretnénk, a Tőkés által az első fél év alatt elköltött összeg több mint négy évig fedezte volna az ő nevelői fizetését, s még hátra volt útból 20 hónap. Ehhez hozzá kell még venni azt is, hogy a szerződés értelmében a Tőkést helyettesítő Pataki Mózesnek az apa évi 400 rajnai forintot volt kötelessé fizetni. Nem tudjuk, hogy Tőkés mennyit költött az út végéig, de annyi bizonyos, hogy jelentős anyagi ráfordítást igényelt a szülőktől fiuk nevelőjének külföldi útja. Ez a hatalmas kiadás szolgálhat magyarázatul arra, miért reagálhatott olyan érzékenyen Cserei Heléna arra a pletykára, miszerint Tőkés nem tanulással, hanem szórakozással tölti az idejét.

Tőkés János elbocsátása

A nevelő 1809. január elején érkezett vissza Zsidóra, s folytatta Wesselényi nevelését. Hazatérése előtt nem számíthatott arra, hogy fél év múlva megsértve, felháborodva és kiábrándulva fogja elhagyni azt a helyet, ahova annyira óhajtott visszatérni utazásából. Kazinczy Ferencnek írt keltezetlen levele szolgál forrásként az apával való konfliktusához, amelynek következtében elhagyta a zsidói kastélyt. Írásából úgy látszik, hogy nemcsak az apa viselkedése

⁴⁶ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 73. Tőkés János levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1808. április 4.

⁴⁷ B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Buk. 1970. 190.

⁴⁸ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tőkés János levele Cserei Helénához, 1807. március 17.

⁴⁹ KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 105. Tőkés János levele Cserei Helénához, 1808. június 7.

változott meg jelentősen, hanem a gyermeké is. Hogy ezért kit tart felelősnek, nem tudjuk meg. A levél tartalma miatt valószínű, hogy id. Wesselényiben kell keresnünk – ahogy Tökés írta – az „elformátlanító” tényezőt. Mindemellett számba kell vennünk Pataki Mózeset is a nevelő által megnevezett negatív hatás mögött, akit Tökés 1808 februárjában írt panaszos hangú levelében felelősnek tart azért, hogy neveltje eltávolodott tőle. 1809-ben tehát már nem olyan állapotokat talált a nevelő a zsigódi kastélyban, mint amelyeket elutazásakor hátrahagyott.⁵⁰

Tökés 1809. július 19-ét jelöli meg az apával történt incidens időpontjaként. A történet két levélben is fennmaradt: az egyik egy Kazinczyhoz írt keltezetlen levél, a másik egy Cserei Farkashoz írt levele. Mindkét helyen a konfliktus kiváltó oka ugyanaz: Laskai Sámuel alispán hajnalban egy dokumentumot hoz, amelyet odaad a nevelőnek azzal a meghagyással, ha id. Wesselényi felkel, adja oda neki. Az irat tartalma azonban már nem egyértelmű, hiszen a két levélben más tárgy szerepel. A Csereihez írt levél szerint a küldeményben Bánffy György engedélyezte, hogy az apa felvegye a megyei adószedőtől a nemesi felkelés kiadásaihoz szükséges összeget.⁵¹ A Kazinczynak megírt történetben azonban a dokumentum már rossz hírrel szolgál, „... azt jelentik a’ Cassaba pénz nints”.⁵² A fizikai bántalmazás mindkét leírásban ugyanúgy tűnik elénk, s annak tükrében, hogy az apa akár halálosan is megsebesíthette volna fia nevelőjét, arra kell gondolnunk, a heves reakció mögött jó hírt tartalmazó üzenet nem állhatott. Mivel az apa az incidens előtt heves és indulatos szavakkal teremt le a nevelőt, aki igyekszik megvédeni becsületét, a levelezésekben szereplő történetek alapján ezt a tiltakozást tekinthetjük az erőszakos reakció kiváltó okának.⁵³ A két történet közötti különbség figyelhető meg az apa tettét követő események bemutatásában is. Tökés Cserei Farkasnak írt levelében az idősebb Miklós, miután kardjával több helyen megsebesítette fia nevelőjét, feleségének úgy állítja be a történetet, mintha Tökés szánt szándékkal összevagdaltatta volna magát. Id. Wesselényi ezen interpretáció szerint nemcsak egy nagyon gyerekes hazugságot akar elhítni feleségével annak érdekében, hogy eltussolja tettét, hanem a Tökésen tett erőszakra is kifejezetten büszke, s megálázza Tökést.⁵⁴ Ez a történet azonban nem szerepel a Kazinczynak írt levélben.

A két interpretáció közötti különbségek okára csupán hipotetikus válasz adható. Egyrészt elképzelhető, hogy a történet utáni „sokkhatásnak” köszönhetőek a különbségek, s a nevelő a Kazinczyhoz írt levelében elfeledkezett a Csereinek megírt mozzanatokról, illetve másként emlékezett azokra. Van azonban egy másik lehetőség is, amire vélhetően a címzettek személye, valamint id. Wesselényivel való kapcsolatuk adhat magyarázatot. Cserei Farkas Kazinczy Ferenchez intézett levelei egy jelentős konfliktusról számolnak be az idősebb Miklós és sógora között. Cserei 1809. július 2-i levele szerint Wesselényi személyiségében, viselkedésében nagy változás történt.⁵⁵ Ekkor még csak tanúként tapasztalhatta a zsigódi báró magatartásában hirtelen beállt fordulatot, nem sokkal később azonban annak szenvedő alanyává vált. A kontroll nélküli magaviselet okát Cserei abban fedezte fel, hogy a bárót nem választották meg a nemesi felkelés tábornokának. Ismét elénk tárul a Gorbót megostromló, féktelen haragú Wesselényi, aki

⁵⁰ MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

⁵¹ *Kazinczy Ferenc*... VI. 504.

⁵² MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

⁵³ *Kazinczy Ferenc*... VI. 505.

⁵⁴ „... midőn látná, hogy egésszen vérbe küpült, nagy triumphussal el ment töllem be a Báróné házába és ottan aszt mondotta: kincsem, gondold meg, Tökés a fejét a kardomba verte.” *Kazinczy Ferenc*... VI. 505.

⁵⁵ *Kazinczy Ferenc*... VI. 428.

„minden emberséges emberekbe bele kötelezkedett és a legnagyobb gorombaságokkal illetve, néhányikat hívott kardra” – s ez alól sógora sem volt kivétel.⁵⁶ Cserei ugyan nyugodtan hallgatta végig Wesselényi szitkozódásait, azonban nem tudott megbocsátani neki, s a gubernátor tanácsát megfogadva ettől kezdve távol tartotta magát tőle.⁵⁷ Tökés Kazinczyhoz intézett levélben megemlíti a Cserei ellen történt kirohanást, tehát tudott az esetről, sőt akár szemtanúja is lehetett, mivel az incidens a zsbói kastélyban történt.⁵⁸ A Csereinek írt tudósítás tehát egy olyan személynek szól, aki rossz viszonyban van Tökés bántalmazójával. Kazinczy ezzel szemben egyrészt távol van az eseményektől, és Wesselényire mecénásaként és barátjaként tekint. A Kazinczynak írt levélből kiviláglik Tökés indulata, aki minden bizonnal nehezen tudta feldolgozni a kis híján tragédiába torkolló eseményeket.⁵⁹ A Csereinek írt levélben jelentkező részletek egyaránt negatívabb színben tüntetik fel Wesselényit a széphalmi vezérhez írt levélnél. Az, hogy a kapott dokumentum tartalma pozitív, arra utal, hogy az erőszak értelmetlen volt, a Tökés összevagdálása utáni rövid epizód pedig a morális csódról tesz tanúbizonyságot. A báró magatartása amellett, hogy megütköztető, még önmagához képest is furcsa, mivel Wesselényi a Cserei Farkassal történt incidens után, elköszönésükkor bocsánatot kért sógorától. Ha feltételezzük a báró kirohanásait követő következetességét és azt, hogy fel tudta mérni tettének súlyát, nem illenek a képbe a Tökés által előadottak. Egy másik cáfoló tényező lehet a Cserei által előadott párbajra hívás – ami nemcsak vele, hanem többekkel is megesett –, ami alapján Wesselényi felvállalta állításait és tetteit, s nem tagadta le azokat.

A második hipotézis szerint tehát a megsértett és indulatos nevelő a fenti két módosítás és kiegészítés megalkotásával bizonyos mértékben elégtételt kívánt szerezni a rajta esett sérelmekért. Erre megfelelő partner lehetett Cserei Farkas, akit szintén megsértett Wesselényi, s mint látszik, el is hitte a Tökés által leírt történeteket, hiszen továbbküldte a levelet Kazinczynak. Mivel mind a két eltérő részlet a történet szerves alkotóeleme, logikus lenne, hogy azok a Kazinczy-levélben is szerepeljenek, pedig kimaradnak belőle. Ezek alapján tehát elképzelhető, hogy Tökés kreálta az ominózus módosítást és betoldást.

Wesselényi tettének motivációja azonban a két leírás összehasonlítása után is rejtély marad. A levelek keltezése alapján 1809 júliusának eleje óta kifejezetten agresszívan viselkedett. A báró magatartása azonban lényegesen agresszívbab a nevelővel szemben, mint amit Cserei leveleiből ismerünk, hiszen ott csak szidalmazásról és párbajra hívásról esik szó, tettelegességre nem kerül sor. Mint az utazás kapcsán láttuk, egy-két esetben az anya és az apa kritikával illette a nevelőt, sőt az apa részéről a bizalmatlanság is felmerülhetett, nem beszélve a hatalmas költségekről, amelyekbe a nevelő utazása került. Ezek is szerepet játszhattak abban, hogy Wesselényi ennyire hevesen reagált egy egészen egyszerű problémára. Mindezek mellett érdemes számba venni azt a tényt is, hogy a báró nem egyből rántott kardot Tökésre, hanem csak azután, hogy az kikérte magának a szitkokat.⁶⁰ A közvetlen kiváltó oknak tehát nem feltétlen a

⁵⁶ *Kazinczy Ferenc*... VI. 458–459.

⁵⁷ *Kazinczy Ferenc*... VI. 459.

⁵⁸ *Kazinczy Ferenc*... VI. 459.

⁵⁹ „Ezen Casus után nem találok vigasztalásomat, és meg határoztam magamat hogy többé illy fene vadnak és emberséget nem betszűllő Embernek házánál nem lakom... Keresse meg Sibot és annak érdemes Férfiát az aki az illyenekét szenvedheti, Ember lévén. Én magamat szeretsen rabnak nem tarthatom, és pénzen fogadott Szolgának.” MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

⁶⁰ MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

nevelő hibáját, a késedelmes kézbesítését kell tekintenünk, hanem azt, hogy Tökés megszólalt, és elutasította a vádakát. Ez pedig arra indít, hogy a tettlegesség okát a Tökés személye iránti, talán nem is előzménytelen negatív indulatokban kell keresnünk.

A fennmaradt források alapján az apa egyetlen gyermekével szemben mindig megfontoltan, tudatosan viselkedett, és fékezni tudta indulatait.⁶¹ Ebből az aspektusból is furcsa a Tökés-affér, hiszen a nevelő a gyermek Miklóshoz szorosan kapcsolódó személy, akinek felkészítésébe sokat fektetett a család. Tökés bántalmazása egyfelől a gyermeket is negatívan érinti, másfelől maga után vonta azt a problémát, hogy gyermekük mellé nevelőt kellett keresni. A Tökés-incidens a fiú jövőjére is kihatott, így nem egyszerűen egy dühkitörésről volt szó ebben az esetben, hanem sokkal többről.

Egy másik érdekes mozzanat, amely Tökés Csereihez írt levelében található, Fábián László, a megyei orvos jelenléte.⁶² Sajnos a Wesselényi család és a physicus kapcsolatáról nem állnak rendelkezésre adatok, a fennmaradt iratok kizárólag az egészségügyi kérdésekre vonatkoznak. Elképzelhető, hogy Fábián doktor nem véletlenül tartózkodott az incidens alkalmával a zsigódi kastélyban. A Wesselényi család tagjainak betegségeivel kapcsolatban csupán 1803-ból és 1805-ből maradtak fenn dokumentumok, azonban ezek is segítséggel szolgálhatnak az idősebb Miklós betegségeit illetően. Sem fennmaradt orvosi dokumentum, sem levél nem szolgál olyan információval, amely arra utalna, hogy a család bármely tagja beteg lett volna 1809 júliusában. Egyedül az apa magatartása és ingerültsége miatt gondolhatunk arra, hogy nemcsak a választáson elszenvedett kudarc okozhatta a viselkedésében beállt fordulatot. Fábián László 1805. november 7-én kelt írása arról tanúskodik, hogy Wesselényi hosszú ideje krónikus reumatikus bántalmakkal küszködött, amelyek erős fejfájással jártak.⁶³ Wesselényi egyéb betegségéről nem áll rendelkezésre forrás, továbbá azt sem tudjuk meg, az orvos miért tartózkodott Zsigódon. Elképzelhetőnek tartom, hogy – a források szűke miatt más ismert betegség hiányában – az ízületi fájdalom és az erős fejfájás is szerepet játszott abban, hogy ennyire agresszívan lépett fel Tökés ellen. Az önmagához képest is szokatlanul erőszakos Wesselényi viselkedése mögött egyszerre több tényező is állhat, azonban a források hiánya miatt csupán hipotézisek felállítására van lehetőség.

Amíg a kis híján tragikus körülmények között elbocsátott Tökés János és neveltje, ifj. Wesselényi Miklós kapcsolatáról, barátságáról információkat nyújtanak számunkra a levelek, addig sajnos a nevelő pedagógiai hatásáról nincs semmilyen adatunk. Wesselényi nevelői közül csupán Patakiról emlékezik meg naplója lapjain, az ő szerepe tehát kiemelkedő volt a nevelők között. Pedig Patakihoz hasonlóan Tökés is elnyerte a széphalmi vezér, Kazinczy Ferenc dicséretét, s a műveltség és a nevelői erények terén valószínűleg nem maradt el a hön szeretett jó baráttól. Mégis Wesselényi és az utókor szemében Pataki Mózes vált a későbbi árvízi hajós legfontosabb nevelőjévé, s Tökés Jánosra maradt a megalázott nevelő szerepe.

⁶¹ Lásd Kárpáti Attila István: *Ember az anekdoták mögött. „Hőstettek” és gyászmunka Wesselényi Miklós gyermek- és ifjúkorában*. Kút: az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola kiadványa, XIII. (2014) 1. sz. 23–28; uő: *Wesselényi Miklós és az árvízi hajós*. Fons, XXII. (2015) 3. sz. 344–349.

⁶² *Kazinczy Ferenc*... VI. 505.

⁶³ „...Hadadi Wesselényi Miklós Úr ő Nagyságának meg rögzött régi Rheumatismusát, 's abból következní szokott nagy fő fájását, melyet én is elégszer orvosoltam, sokszor az én tuttomra, tsak kevés meg hülés is nagy mértékben revocálta...” KMÁL, fond nr. 250, crt. nr. 28. Őri Fábián László orvosi igazolása, 1805. november 7.

János Tőkés and the Wesselényi Family

Keywords: Baron Miklós Wesselényi Jr., Hungarian liberal reform-opposition, János Tőkés, tutor – pupil relationship, dismissal

The political and literary activity of Baron Miklós Wesselényi Jr. (1796–1850) since 1965, the publishing of Zsolt Trócsányi's monograph is known in details among the historical science and the curious general public. Besides this there are some segments in his life, which claim the research work of the historical science – for example his childhood and adolescence, which basically defined and prepared his greatness as a politician and his role as the first leader of the Hungarian liberal reform-opposition. The present study pays attention to an important person of his early life, János Tőkés. I outline his relationship with his pupil and its parents analyzing his letters, which were written during his foreign study trip. I also try to interpret the brutal circumstances of his dismissal in the level of the hypothesis.